

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ «ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ»
ΕΤΟΣ 36ο • ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 146 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΜΑΡΤΙΟΣ 2014 • ISSN 1106-2118

ΜΑΣΚΟΦΟΡΑ ΔΡΩΜΕΝΑ

*ΓΥΜΝΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ
ΟΙ ΚΑΠΕΤΑΝΑΡΑΙΟΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΜΠΟΥΡΛΑ: ΜΙΑ ΗΡΩΙΚΗ ΕΒΡΑΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ*

Καπεταναραίοι Βέροιας με Βοσκοπούλες και Μάγκες (1936)

ΟΙ ΚΑΠΕΤΑΝΑΡΑΙΟΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Γράφει ο Χρήστος Ζάλιος, Εκπαιδευτικός-συγγραφέας

Οι Καπεταναραίοι είναι παλιό αποκριάτικο έθιμο της Βέροιας. Είναι ένα χορευτικό - θεατρικό δρώμενο, με ρίζες που δύσκολα ανιχνεύονται, όπως συμβαίνει με τα περισσότερα από τα έθιμά μας. Σίγουρα όμως οι ρίζες αυτές είναι κοινές με άλλα έθιμα της περιοχής όπως οι Μπούλες και τα Ρουγκάτσια.

Οι Καπεταναραίοι είναι έθιμο που τελούνταν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας αλλά και στα χρόνια του μεσοπολέμου από Βεροιωτάδες και από Βλάχους της Βέροιας και των γύρω ορεινών χωριών (Σέλι, Ξηρολίβαδο, Σκυλίτσι). Μετά τον πόλεμο του 1940 δυστυχώς από-

νησε και σιγά-σιγά χάθηκε.

Το έθιμο ετελείτο την περίοδο της Αποκριάς. Η δράση του ήταν κυρίως χορευτική, εμπεριείχε όμως και θεατρικά στοιχεία. Η ονομασία του εθίμου παραπέμπει στους Καπετάνιους των κλεφτών και αρματολών. Η ενδυμασία είναι η κλεφταρματο-

λίτικη φορεσιά των Καπεταναίων, όπως την περιγράφει ο Κων/νος Ζήσιος στο βιβλίο του «Νικοτσάρας», το 1889.

Γραπτές αναφορές για το έθιμο Ο ιστορικός της Βέροιας Αναστάσιος Χριστοδούλου¹ αναφέρει σχετι-

κά με τις Αποκριές στη Βέροια προ της απελευθέρωσης αλλά και κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. «*Η Βέροια εφημίζετο πάντοτε για τα εξαιρετικά καρναβάλια που παρουσίαζε κάθε χρόνο τις αποκριές, ιδίως κατά τους χρόνους της δουλείας, στους οποίους οι Βεργιώτες ξεφάντωναν εις εθνικές εκδηλώσεις μέχρι παρεξηγήσεως. Παρέες διάφορες ντυμένοι με την δοξασμένη του αρματολού φουσιανέλα και τα επακόλουθα εξαρτήματα, πισλιά, τσαρούχια, σιάπκα, κάλτσες, βουδέτες και άφθονα ασημικά, περιέτρεχον την πόλινχορεύουσαι και τραγουδούσαι Εθνικά άσματα.*

Ο Λάκης Καλλιάνδρας ντυμένος γυναικεία ευρωπαϊκά, κοκώνα αποκαλούμενος, με την ομπρέλα αναποδογυρισμένη, συνέλεγε τα εκ των παραθύρων και των κύκλω θεωμένων ριπτόμενα νομίσματα, γροσάκια, μεταλλίκια, προς ψυχαγωγίαν των μεταμφιεσμένων.

Τους αρματολούς και κλέφτες, τους οποίους ημείς αποκαλούσαμε «Καπεταναραίους» συνώδεναν όργανα εγχώρια. Οι οργανοπαίχται καίτοι Τουρκόγιουφτοι, εγνώριζον εν τούτοις και τα Εθνικά μας τραγούδια, τα οποία ευχαρίστως ηκούοντο, παιζόμενα».

Ο Βεροιώτης Στέφανος Ζάχος², στο βιβλίο του «Αναμνήσεις ενός Βεροιώτη», μας περιγράφει τις Αποκριές στη Βέροια κατά την περίοδο προ της απελευθέρωσης:

«Η Βέροιά μας δεν ήταν μόνο δεατρόφιλη και μουσικόφιλη, αλλά ήταν και καρναβαλόφιλη. Και επί τουρκοκρατίας το καρναβάλι ήταν πάντα στην πρώτη γραμμή. Γραικοί και Βλάχοι ντυμένοι Καπεταναί-οιασημοστολισμένοι, βοσκοπούλες με τις χρυσοκέντητες φορεσιές και τα φλωριά στο λαιμό, με εγχώρια

όργανα γύριζαν στους δρόμους και ασταμάτητα χοροπηδούσαν δίδοντας χαρά και κέφι σ' όλη την πόλη».

Τα κυριότερα στοιχεία του εθίμου που μας μεταφέρονται από την προφορική παράδοση είναι:

- Η χρονική περίοδος που τελείται το έθιμο, οι Αποκριές.
- Η συγκρότηση του μπουλουκιού, προϋποθέτει την αποδοχή και τήρηση ορισμένων κανόνων τέλεσης του εθίμου για συμμετοχή σ' αυτό.
- Η σύνθεση του μπουλουκιού. (Καπεταναραίοι, Βοσκοπούλες, Μάγκες)
- Το φύλο των τελεστών είναι μόνο νέοι άνδρες
- Η ένδυση, η μεταμφίεση και η συμπεριφορά των τελεστών διέπονται από πατροπαράδοτους κανόνες.
- Τα μουσικά όργανα και οι χοροί

Ο Γιάννης Τσιαμήτρος ή Κοτρώνης (γεν. 1905), ντυμένος καπετάνιος με το μπουλούκι των Καπεταναραίων στη Βέροια τις αποκριές του 1934. Το όπλο προστέθηκε μόνο για τη φωτογράφιση.

Η Αμφίεση

Τα ρούχα πού αποτελούσαν το ντύσιμο του Καπετάνιου είναι:

Τα τσαρούχια, που ήταν κόκκινα με μαύρη φούντα.

Τα σκουφούνια, (κάλτσες) που γίνονταν από τις νοικοκυρές με κάτασπρο μαλλί.

Το μπινιβρέκι, μακρύ ανδρικό εσώρουχο μέχρι τον αστράγαλο που δένει με υφασμάτινο κορδόνι.

Οι μπέτσες, άσπρες κάλτσες που φτάνουν από το μηρό μέχρι τον αστράγαλο και φοριούνται πάνω από το μπινιβρέκι.

Οι βουδέτες, μαύρες υφασμάτινες ταινίες που συγκρατούν τις κάλτσες (με φούντα στην άκρη τους) και δένονται κάτω από το γόνατο στις μπέτσες.

Η κοντέλα (Καμάσια), πουκάμισο με πολύ φαρδιά μανίκια. Μέσα από την κοντέλα φορούσαν μάλλινη άσπρη φανέλα.

Η φουσιανέλα είναι το βασικότερο κομμάτι στη φορεσιά του Καπετάνιου. Είναι κοντή αρματολική και φθάνει 4-5 δάχτυλα πάνω από το γόνατο.

Το πισλί (Τσαμανιάνι) είναι ένα είδος γιλέκου που φοριέται πάνω από το πουκάμισο, φτιαγμένο από βελούδινο ή μάλλινο ύφασμα και παλιότερα πάνω του ράβονταν τ' ασήμια.

Στη μέση ζώνονται με εντυπωσιακά κολάνια.

Το μαντίλι που φοριέται γύρω από το λαιμό και συχνά στερεώνεται με ομφαλωτό κόσμημα.

Σιάπκα³, μαύρο πηλήκιο για το κεφάλι.

Τα ασημικά περιλαμβάνουν μια μεγάλη ποικιλία από κοσμήματα.

Παλιά, όλα ράβονταν ένα-ένα πάνω

1: Χριστοδούλου Εμμ. Αναστάσιου: Ιστορία της Βέροιας, Το καρναβάλι, Μάρτιος 1960, σελ.105

2: Ζάχου Ε. Στέφανου: Αναμνήσεις ενός Βεροιώτη, Το Καρναβάλι - Αποκριές - Σαρακοστή, Βέροια 1979, σελ.109

3: Σάπκα: επί Όθωνος το πηλήκιο των στρατιωτικών του ιππικού

στον Καπετάνιο το Σαββατόβραδο, παραμονή της Αποκριάς. Μπροστά στο στήθος είναι ραμμένα τα ρούπια (κέρματα). Είναι περασμένα σε αλυσίδες που καταλήγουν σε σταυρούς και χαϊμαλιά.

Χαϊμαλιά έχουμε κυρίως τετράγωνα που εικονίζουν τον Άγιο Γεώργιο και τον Άγιο Δημήτριο. Όλα είχαν στο εσωτερικό τους, όπως και οι σταυροί, τίμιο ξύλο.

Οι τοκάδες. Τους τοκάδες τους βάζουν περασμένους από λουριά κάτω από τη μέση στη φουστανέλα από τις δύο μεριές.

Εντυπωσιακά είναι τα κολάνια που φοράνε στη μέση και τα κιουστέκια στο στήθος ή την πλάτη.

Οι «Μάγκες» φορούσαν Αρβανίτικη φορεσιά, μαύρη ζίβρα, μαύρο πουκάμισο, μαύρο γιλέκο, μαύρο καπέλο και στο κεφάλι περούκα με μεγάλα μαύρα μαλλιά. Στη μέση είχαν ζωμένα φυσεκλίκια και πιστόλια.

Η τέλεση του εθίμου

Η προετοιμασία ξεκινούσε από πολύ νωρίς. Οι τελεστές του εθίμου δανείζονταν ασημικά και φορεσιές από παλιούς χορευτές και από συγγενείς και φίλους σε όλη τη Βέροια.

Το ντύσιμο του νέου τελεστή του εθίμου ξεκινούσε από το Σάββατο το βράδυ της Αποκριάς.

Στο σπίτι του νέου που επρόκειτο να ντυθεί Καπετάνιος βοηθούσαν οι γυναίκες της οικογένειας όπως και παλιοί καπετάνιοι που ξέρανε. Τα ασημικά ράβονταν όλα στο χέρι από μοδίστρα ή από τις γυναίκες της οικογένειας.

Η σύνθεση του μπουλουκιού

Το μπουλούκι αποτελούνταν:

- α) από νέους άνδρες φουστανελοφόρους, ντυμένους με την κλεφταρματολίτικη φορεσιά των καπεταναίων (Καπεταναραίοι).
- β) από νέους άνδρες ντυμένους με

Βλάχοι ντυμένοι Καπεταναραίοι. Αποκριές του 1939 στη Βέροια. Οι τρεις όρθιοι είναι ντυμένοι Καπεταναραίοι και ο καθιστός με το καμουτσίκι «Μάγκας». Ο πρώτος από αριστερά είναι ο Κώστας Τσιαμήτρος (γεν. 1920).

γυναικεία φορεσιά (Βοσκοπούλες). Τις γυναικείες μορφές τις υποδύονταν πάντα άνδρες.

γ) από δύο άνδρες ντυμένους στα μαύρα με την αρβανίτικη Μπουραζάνα που φορούν μαύρες περούκες και στα χέρια κρατούν καμτσίκια.

Ο Κώστας Τσιαμήτρος μας περιγράφει πώς κινούνταν το μπουλούκι στους δρόμους της Βέροιας:

«Οι Μάγκες πήγαιναν ένας μπροστά από το γκρουπ και ένας πίσω, αυτοί κάνανε κουμάντο στο μπουλούκι! Όταν ο μπροστινός μάγκας γυρνούσε και χτυπούσε το καμτσίκι, σταματούσαν όλοι, οχημάτιζαν κύκλο και άρχιζαν το χορό, μετά χτυπούσε πάλι το καμτσίκι και ξεκινούσαν την πατινάδα.

Όποτε αποφάσιζαν οι Μάγκες, το μπουλούκι έκανε στάση. Όταν το μπουλούκι άλλαζε κατεύθυνση τότε ο τελευταίος μάγκας γινόταν πρώτος. Όταν χτυπούσε το καμτσίκι όλοι οι Καπεταναραίοι έκαναν σβούρα. Χόρευαν και οι καπεταναραίοι και οι βοσκοπούλες. Στο δρόμο δεν τραγουδούσαμε γιατί τα όργανα, τα χάλκινα, παίζαν πολύ γερά».

Τα όργανα

Τα όργανα που χρησιμοποιούσαν από παλιά ήταν οι ζουρνάδες που παίζονταν κυρίως από τουρκόγυφτους μουσικούς της περιοχής. Αργότερα από τις αρχές του 20ου αι., όταν καθιερώθηκαν στη μουσική ζωή του τόπου τα χάλκινα όργανα (τρομπέτα-κλαρίνο-τρομπόνι), οι Βλάχοι κυρίως, έπαιρναν για το έθιμο κομπανιές με χάλκινα από τη Νάουσα και την Έδεσσα.

Το δρομολόγιο

Την Κυριακή το πρωί αφού γινόταν η μάζωξη του μπουλουκιού, πηγαίνανε με τα όργανα, ντυμένοι, στην εκκλησία του Αγιαντώνη.

Μετά την λειτουργία ξεκινούσε πατινάδα των Καπεταναραίων μέσα στην πόλη. Παίρνανε την παλιά κεντρική και από κει στους μαχαλάδες, όπου σε κάθε μαχαλά ο καθένας χόρευε με την σειρά το δικό του χορό.

Περνούσανε και από τα σπίτια όλων των παιδιών που ήταν στην παρέα. Στις στάσεις του μπουλουκιού χορεύανε συνήθως οι νέοι που ήταν

Από αριστερά καθισμένοι: Τάκης Κυρίτσος, Τάκης Κόγκινος, Γιώργης Αράβας, Γιάννης Τσιαμήτρος (ή Κοτρώνης γεν. 1905). Από αριστερά όρθιος: Περικλής Δημούλας (φουστανελοφόρος). Από δεξιά όρθιος: Ορέστης Ζαρογιάννης (φουστανελοφόρος). (1936)

από εκείνον το μαχαλά καθώς και όλοι οι σπιτικοί. Χορεύανε μπροστά στο καφενείο «ΑΛΤ» καθώς και μπροστά στην «Ελιά». Τα έξοδα για τα όργανα τα μοιράζονταν τα μέλη του μπουλουκιού. Το μπουλούκι μάζευε και λεφτά από τον κόσμο. Συνήθως μια βοσκοπούλα γυρνούσε μια ομπρέλα ανάποδα και όλοι οι θεατές, άλλοι από τα μπαλκόνια και άλλοι κάτω στο δρόμο, έριχναν μέσα ό,τι ψιλά είχαν.

Το βράδυ το γλέντι συνεχιζόταν σε καφενείο μέχρι τις πρωινές ώρες, κοιμόντουσαν λίγο με την φορεσιά και την Καθαρά Δευτέρα το έθιμο επαναλαμβανόταν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Τέλος κατέληγαν στην τοποθεσία Ελιά, όπου

σερβίρονταν και ο παραδοσιακός Βεροιώτικος φασουλονταβάς.

Το χορευτικό ρεπερτόριο του μπουλουκιού

Το μπουλούκι γυρνούσε στους μαχαλάδες της Βέροιας με πατινάδες. Στις στάσεις του μπουλουκιού χορεύανε Τσιάμικα, Συρτά, Μπεράτικα, Πατρώνα, Γκάϊντα, Ζαχαρούλα και άλλους χορούς της εποχής που έχουν ίσως ξεχαστεί.

Ο Γιάννης Τσιαμήτρος μας πληροφορεί ότι σπουδαίοι χορευτές Καπεταναραίοι την περίοδο του μεσοπολέμου ήταν ο Γιάννης Κοτρώνης (Τσιαμήτρος), ο Τάκης Κυρίτσος, ο Γιώργης Αράβας, ο Μόκανος, ο Αρίστος Ζαρογιάννης, ο Περικλού-

σιος Δημούλας, ο Τάκης Πατσιαβούρας και ο Νίκος Βουρδούνης.

Θεατρικά στοιχεία του εθίμου

Ο Κώστας Τσιαμήτρος μας περιγράφει ένα θεατρικό χορό που τελούνταν στο έθιμο: «Όταν πηγαίναμε στην αυλή σε κάποιο σπίτι, παίζανε ένα τούρκικο τραγούδι, το ΚισιάΜπατζάκ, που το χορεύανε με το μαχαίρι. Ήταν ένας που φοβέριζε τον άλλο, ά να τσακωθούν, α να τσακωθούν, εντέλει τον δίνει μία... πάρτον κάτω, σκύβει από πάνω του και όπως είχε το ζωνάρι στη μέση το λύνει και κάνει σα να βγάζει τα άντερα, μόλις βγάζει τα άντερα όλα, τον τραβάει από το χέρι και σηκώνεται. Ο χορός αυτός ήταν τόσο παραστατικός που οι γυναίκες φώναζαν, νόμιζαν ήταν αλήθεια».

Πριν το 1940 έβγαινε ένα μπουλούκι Βλάχοι και ένα μπουλούκι με Βεροιωτάδες.

Όταν οι Βεροιώτες δεν έβγαζαν μπουλούκι, τότε έρχονταν και ντύνονταν με το μπουλούκι των Βλάχων. Από τους Βεροιώτες που ντύνονταν Καπεταναραίοι, αναφέρεται ο Κολοκοτρώνης.

Την περίοδο του μεσοπολέμου οι Καπεταναραίοι της Βέροιας δε φορούσαν προσωπίδες ούτε και έφεραν πάλες. Φορούσαν μόνο μαντίλια δεμένα στο λαιμό. Στο μπουλούκι συμμετείχαν μόνο άντρες και μικρά παιδιά αλλά ποτέ γυναίκες.

Κατά τη μαρτυρία του Κώστα Τσιαμήτρου τελευταία φορά που ντύθηκαν Καπεταναραίοι οι Βλάχοι της Βέροιας με αρχηγό του μπουλουκιού τον ίδιο, ήταν το 1940. ■

Βιβλιογραφία

1. Χριστοδούλου Εμμ. Αναστάσιου, Ιστορία της Βέροιας, Το καρναβάλι, Μάρτιος 1960, σελ.105.
2. Ζάχου Ε. Στέφανου, Αναμνήσεις ενός Βεροιώτη, Το Καρναβάλι – Αποκριές – Σαρακοστή, Βέροια 1979, σελ.109.
3. Τσιαμήτρος Γιάννης, ΚΑΠΕΤΑΝΑΡΑΙΟΙ-ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΕΣ-ΜΑΓΚΕΣ, Λαός Βέροιας, 25-2-2012.

4. ΜΕΡΤΖΟΥ Ι. Ν., «ΑΡΜΑΝΟΙ ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ», «Πρώτοι στ άρματα και στα τάματα, στα γρόσια και στα γράμματα...», Εκδόσεις ΡΕΚΟΣ Ε.Π.Ε., 2000.
5. Ζήσιος Γ. Κων/νος, ΝΙΚΟΤΣΑΡΑΣ, Εν Αθήναις 1889, σελ. 9-10

Πηγές: Τσιαμήτρος Γιάννης (γεν. 1952), Τσιαμήτρος Κώστας (γεν. 1920), Φωτογραφικό αρχείο του Συλλόγου Βλάχων Βέροιας